

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

Övriga recensioner

Torkel Stålmarch: *Tankebyggare 1753–1762. Miljö- och genresstudier.* (Stockholm Studies in History of Literature 29.) Sthlm 1986.

En av de numera få kännarna av svensk 1700-talslitteratur – och en av de främsta – är Torkel Stålmarch. Hans doktorsavhandling om Jacob Mörk ger en modern, lärd och mångsidig analys av en av århundradets viktigaste romanförfattares verk och han har sedan gett ut en välbalanserad och välskriven presentation av Hedvig Charlotta Nordenflycht och facsimiltryck av Tankebyggarnas *Våra Försök I–III* med informativa inledningar. Det är därför värdefullt och glädjande att han, trots maktpåliggande tjänst, inte har låtit forskningen vila. Ett moget resultat av ny forskning föreligger nu i en monografi över Tankebyggarna och deras litterära produktion under de år sällskapet existerade, 1753–1762.

I centrum för sin undersökning har Stålmarch satt dels själva sällskapet och dess medlemmar, dels den litterära produktionen, betraktad ur genreaspekt. I bokens första avdelning skildrar han sällskapets tillkomst och visar på utländska förebilder, där de tyska *Sprachgesellschaften* bör ha spelat en särskild roll, eftersom initiativtagaren Eckleff hade nära förbindelser med Samuel Triewald i Kiel. Stålmarch framhåller att sällskapet är den äldsta fast organiserade gruppen för litterärt skapande i Sverige. Här kunde han ha diskuterat äldre kottierier, som kretsen kring Urban Hiärne på 1660-talet och författarna kring *Dän Swänska Theatren* på 1680-talet, även om det förra inte hade någon fast organisation och det senare i första hand var en skådespelartrupp. I slutordet jämför han Tankebyggarnas självmedvetande med Aurooraförbundets och ser i flera avseenden Tankebyggarna som föregångare.

Sällskapets medlemmar uppträdde under signaturer. Stålmarch har identifierat ytterligare några utöver de förut kända. De ursprungliga medlemmarna var knappast några litterära begåvningar, men ganska snart intogs Gustav Philip Creutz och Gustaf Fredrik Gyllenborg och något senare Hedvig Charlotta Nordenflycht. Därmed blev sällskapet verkligen ett litterärt samfund; dessa tre kom också snart att överta ledningen. Sällskapet hade ett stort inslag av adelsmän, och eftersom flera av dem, bland dem Creutz och Gyllenborg, hade underordnade tjänster i ämbetsverk, kunde man förmoda att deras litterära ambitioner avsåg att med författarskapets hjälp vinna befordran. Stålmarch menar i stället att diktandet blev en *tillflykt* undan ämbetsgörömlen. Vi skulle alltså redan ha en motsvarighet till ett under romantiken vanligt förhållande, där Stagnelius utgör ett känt exempel.

Även om Tankebyggarna inte författade några egentliga programskrifter kan man finna deras program i olika texter och i dikternas inbördes ordning i de olika publikationerna. Stålmarch visar sålunda, att Klingenberges »Afhandling om den rätta smaken» innehåller ett litterärt

program som ansluter till Gottscheds estetik. Han visar också, att samlingarna från och med *Våra Försök II* är komponerade efter tydliga genreprinciper. Detta ger honom anledning till studiet av de olika genrerna, vilket upptar den andra delen av boken.

I denna del gör Stålmarch en rad fina diktkaraktistiker utifrån tidens egen litteratursyn. Inte sällan blir hans tolkning en annan än tidigare forskares, men han för fram den utan onödig polemik. Skall något här framhållas särskilt vore det analysen av Creutz' »Sommar-Qvæde», som mot vad Castrén och andra menat visar sig hållas samman av ett genomgående tema, nämligen förgängelsetemat. Andra utmärkta bestämningar gäller Nordenflychts »Sorge-Qvæde» och Gyllenborgs »Herdinnans ankomst» med dess folkliga stil. Creutz och Gyllenborg har alltid uppfattats som motsatser; Stålmarch visar hur deras stilar fundamentalt skiljer sig från varandra. Man blir efter läsningen övertygad om att Gyllenborg i sin kärva, »manliga», stil var en betydande konstnär, som eftervärlden inte riktigt har förstått uppskatta. Stålmarchs metod är mer deskriptiv än egentligen analytisk. Han påvisar sålunda förekomsten av komplexa eller ologiska metaforer men han studerar inte hur de är uppbyggda eller vad som gör dem ologiska. Inom denna självvalda begränsning når han dock långt.

På en punkt har jag känt mig osäker om vad författaren har avsett. På ett ställe nämner han *genus demonstrativum* och säger helt riktigt att denna kan vara lovtal eller straffal. Men en annan gång – det gäller Gyllenborgs »Människjans Elände» – säger han: »hans tal tillhör genus demonstrativum, liksom prästens förkunne från predikstolen». Han motiverar detta med att »skalden demonstrerar sanningen om människan, han väntar sig ingen annan reaktion än instämmande». Bortsett från att en predikan mera sällan alltigenom var genus demonstrativum är det felaktigt att påstå att detta slags retorik syftade att demonstrera någon sanning eller fordrade instämmande.

Stålmarchs bok om Tankebyggarna och deras diktning är med sin suveräna behärskning av ämnet, sina välgrundade värderingar och sin sobra stilkonst ett väsentligt bidrag till utforskningen av vår svenska 1700-talslitteratur.

Bernt Olsson

Silvio Vietta: *Literarische Phantasie: Theorie und Geschichte. Barock und Aufklärung.* Metzler, Stuttgart 1986.

När sinnen hwila sigh, förståndet rätt som sofwer,
Och sielfwa själen oss en stilla natt-ro låfwar,
Går Phantasien Rond, och aldrig länge stanar,
Men altid någor nytt på alla orter spanar,